

Uvodni članak sažeto opisuje nastojanja prethodnoga posebnog izdanja *Archival sciencea*, posvećenoga temi *Arhivi, zapisi i moć*, pokušavajući objasniti razliku "tradicionalne" arhivistike i one za koju se smatra da je potrebna u novome, postmodernističkome vremenu. Stoga su, gosti–urednici ovih dvaju izdanja T. Cook i J. Schwartz birali autore i članke za ovo drugo izdanje posvećeno istoj temi. Naime, kako urednici naglašuju, u izvršavanju svoga posla arhivisti često upadnu u zamku rutine, ponavljajući u prošlosti utemeljenu praksu, što najčešće i najjednostavnije znači previđanje možebitnih korisničkih zahtjeva.

Velik broj arhivista još uvijek brani klasičnu sliku arhivista prema H. Jenkinson, kao pasivnoga zaštitnika evidencija, neutralnoga čuvara koji nikad ne vrši vrednovanje gradiva. Čak i danas, kad je struka aktivnija na nekim područjima, kao što su uvid u kontinuum životnoga ciklusa zapisa, oblikovanje strukture opisa i dr., treba naglasiti da je pristup više tehnički nego esencijalan. Naprotiv, urednici, a naposljetku i autori pojedinih članaka, svojim stavovima naglašuju da je u novome vremenu arhivistima nužno shvatiti da su se promijenili "i scenarij i pozornica i publika" njihove profesije. Naime, rutinirano ponavljanje jednom usvojene prakse, kao i općeprihvaćeno povjerenje društva, dalo je nekim pojavama unutarnju "razvidnost i vjerodostojnost", odnosno, uloga se arhivista kao potpuno objektivne poveznice između zapisa i istraživača shvaća kao nešto prirodno i neupitno.

Umjesto toga, izborom tekstova urednici nastoje inaugurirati pristup arhivistici kroz tzv. prekršajno djelovanje. Naime, kako je upozorio i H. Taylor u od struke oproštajnomu članku, arhivisti imaju tendenciju zamrzavanja postojećega stanja, a sve u ime navodne neutralnosti. Neutralnost je, međutim, središnja iluzija naše profesije, jer i moderna misao zahtijeva od arhivistike prihvaćanje činjenice da je bijeg od subjektivnosti nemoguć unatoč svim ugrađenim sustavima i propisanim normama.

Naravno da je to za struku najteži put – na neki način sačiniti "novi scenarij" vlastite znanosti uvažavajući nova značenja te s tim u vezi ponuditi novo zadovoljavajuće djelovanje, što nas, prema autorima, vraća na vječno pitanje teorije i prakse. Ova dva momenta ne smiju nikako biti promatrana kao suprotstavljena, jer "bez scenarija nema izvedbe, a bez izvedbe scenarij nikada ne oživi". I teorija i praksa moraju biti integralni vidovi arhivistike ukoliko želimo da ona i dalje vrši svoju društveno odgovornu ulogu. Tu integraciju može olakšati transparentnost arhivističkih procesa i djelovanja, a ujedno će ta transparentnost omogućiti rast profesionalnoga znanja, omogućiti i budućim naraštajima da zadrže povjerenje u arhiviste i njihov izbor te pomoći arhivistima nositi se s odgovornošću i sviješću o vlastitoj moći u izgradnji moderne memorije. Jer, kako kaže jedan od teoretičara: "Ovdje (*u arhivima* op.a.) ne možete zadržati svoje ruke čistima."

Prvi od članaka ovoga izdanja jest onaj autorice Evelyn Wareham iz Međunarodnoga arhivskoga vijeća, u kojemu opisuje stanje zaštite gradiva u državama pacifičkih otoka. Sukladno glavnoj ideji izdanja, autorica ne fokusira svoja istraživanja i stručni rad eksplicitno na zapisima, već pažnju poklanja cjelokupnome društvenom kontekstu sredine koju opisuje, naročito zaprekama koje se javljaju kao posljedica zaostatka nekadašnjih kolonijalnih odnosa u društvu. Napose se usredotočuje ne odnos oralne i literarne kulture, na posljedice slabljenja kolonijalne moći, na uspostavu prava i ponovnu izgradnju identiteta starosjedilaca, a naposljetku,

i na poteškoće prilikom izgradnje cjelokupne arhivske mreže u tim, resursima siromašnim mikrodržavicama. Esej započinje diskusijom oko koncepta djelovanja nekadašnjih istraživača i propovjednika, povezujući ih s pokušajem uspostave arhivske djelatnosti. Wareham također istražuje međusobni utjecaj usmene i pismene memorije u smislu očuvanja dokaza i sjećanja, a nakon analize svega navedenoga vraća se na razvoj arhivstva na Otocima, ukazujući na načine mogućega uspješnijeg integriranja u politički i kulturni kontekst, radi postizanja respektabilnoga mjesta u samoj zajednici.

Članak Elisabeth Kaplan sa Sveučilišta Minesote u Mineapolisu, pod nazivom *Brojni putevi do pojedinačnih istina: arhivi, antropologija i moć interpretacije*, uspoređuje neka bitna stajališta i razmišljanja u antropologiji i arhivistici. Dok danas mnoge društveno-humanističke znanosti pažnju polažu poglavito na probleme objektiviteta, moći, pitanja predstavljanja problematike i dr., arhivistička teorija uglavnom zaostaje za tim širokim pogledima i poimanjima, dok je praksa više-manje ukorijenjena na arhivističkim postulatima koji su izrasli iz pozitivizma 19. st. Otpor novinama naročito je velik ukoliko nastojanja za promjenom prakse dolaze izvan arhivističkih stručnih krugova, a ovaj članak, baš naprotiv, sugerira mogućnosti precrtavanja mnogostrukih značenja upravo iz radova izvan uskoga polja struke. Konkretno, sugerira se antropologija jer, prema autorici, arhivistika s njom dijeli ključne momente kao što su briga za pitanja prezentacije, odosno predstavljanja, opisa, kulture. Na kraju, E. Kaplan naglašava tri bitna momenta: potrebu komparativnoga razmišljanja arhivista, potrebu ozbiljna promišljanja vlastite izolirane pozicije, kao i potrebu iznalaženja praktičnoga načina da arhivisti svoj svakodnevni posao obavljaju bez pozitivističkoga "sljepila".

Eric Katelaar s amsterdamskoga sveučilišta ukazuje na simboliku zgrada arhiva, koje podsjećaju na hramove, na institucije nadzora i snage. Dapače, i unutar samoga arhiva postojeći rituali, nadzor i disciplina služe ustoličenju moći arhiva i arhivista. Međutim, autor upozorava da je snaga arhivista zapravo u snazi koju posreduju građanima. Primjerice, kršenje ljudskih prava dokumentirano je u arhivima, i građani koji ih brane, obraćaju se upravo njima. Pohrana se zapravo može procjenjivati kao zaštita, tj. garancija sadašnjosti za budućnost, naravno, ukoliko je riječ o pohrani onoga gradiva i na način da bude korisno i upotrebljivo kao instrument napretka i slobode. Jer, mnogi su načini uporabe arhiva, odnosno, onoga što čuvaju. Jedan od najdrastičnijih povijesnih primjera zlorabe svakako je uporaba podataka Pruskoga državnog arhiva u vrijeme nacizma. Arhiv je imao gotovo savršene podatke o njemačkome stanovništvu (Židovima, Romima, mentalno bolesnima), a nacistička je partija samo nastavila već dobro ustrojen sustav prikupljanja podataka i vođenja evidencija. Uopće je poznata činjenica da su svi totalitarni režimi opsjednuti registriranjem, evidentiranjem, popisivanjem i kvotama raznih vrsta, pa sukladno tomu i zapise rabe kao instrumente moći, ekstremnoga nadzora, pritiska, torture, pa sve do ubojstava. Ako se usredotočimo na nadzor i moć koji proističu iz zapisa, upozorava autor, valja priznati da oni nisu "povlastica" samo totalitarnih režima. Jacques Derrida ističe kako nema političke snage bez kontrole arhiva, odnosno zapisa. Već sam termin potiče iz grčkoga jezika, gdje *arche* znači moć ili vlast. Koncept potpunoga nadzora i inače se u znanosti, konkretno nama bliskijim znanostima kao što je bibliotekarstvo, može lako pronaći. Nemali broj biblioteka organizira glavne čitaonice tako da su korisnici pod apsolutnim nadzorom, pri čemu autor spominje primjer čitaonice British Museuma. Jednako je i s korisničkim prostorima arhiva, u

kojima su istraživači podvrgnuti neprestanome nadzoru dežurnoga arhivista, da i ne spominjemo nužno evidentiranje.

Ketelaar nadalje spominje administrativne zapise, u smislu raznih građanskih evidencija, koje nerijetko zadiru u razna građanska i pojedinačna prava iako su nastale s dobrim namjerama. Tu se spominje i vječna bojazan od uništenja takvih vrsta gradiva, čak i kad im istekne zakonski rok čuvanja. Iskustva su pokazala da se oni svakako moraju čuvati ukoliko su nastali u nekim turbulentnim vremenima (ekonomske krize, promjene vlasti, ratovi, prirodne nepogode). Nebrojene su mogućnosti zapisa u ispravljanju nepravdi s područja kršenja ljudskih prava. Primjerice: oslobađanje od ropstva, povratak imovine, odštete za trpljenja u pojedinim režimima. Autor daje i moguće usporedbe arhitekture arhiva s primjerice arhitekturom hramova i crkvi, koja nedvosmisleno odašilje poruku moći, nedodirljivosti, nadzora, tišine, jednako kao i tradicionalni arhivi. Dapače, oni se nerijetko i eksplicitno takvima nazivaju: “hram povijesti”, “hram sjećanja”. Tu je, nadalje, i moć u rukama arhivista u smislu posredovanja prema gradivu, kako u smislu formalne klasifikacije dostupnosti, tako i u smislu valjane informacije o gradivu. Koja je, dakle, uloga arhivista: svećenik, čuvar, zaštitnik, suučesnik u pritiscima i torturi ili prijatelj slobode i pravde; hramski službenik ili zatvorski čuvar? Odgovor je vjerojatno u dijelovima svake od ovih uloga.

Lilly Koltun iz Kanadskoga nacionalnog arhiva dotakla se razmišljanja o arhivskim zgradama, odnosno odnosa njihove forme i funkcije. Konkretno, kroz primjer zgrade Gatineau Preservation Centre, otvorene 1997. pri Kanadskome nacionalnome arhivu, opisuje kroz arhitekturu poželjnu transparentnost onoga što se u zgradi odvija – rad arhivista i korisnika, kao i pohrana i zaštita gradiva. Zgrada ima staklenu oplatu sa zaobljenim krovom kojega podržavaju divovski metalni piloni. Unutar te oplata smještena su četiri betonska spremišta koja zadovoljavaju četiri različite vrste uvjeta čuvanja gradiva (papir, fotografije, elektronički zapisi, slike), sa svojim zasebnim stropnim nadsvodnjem. Svaki od četiriju svodova ima vlastito rukovođeni sustav zaštite, s trostrukom protupožarnom zaštitom. Iznad njih smješteni su laboratoriji i radne prostorije. Iz tog prostora—omota oko spremišta, izlaze velike cijevi kroz koje se vrši filtracija zraka, te se unutar sat vremena zrak izmijeni i profiltrira sedam puta. Svi rabljeni materijali (zidovi, podovi, prozori, instalacije, namještaj, ...) odgovaraju strogim zahtjevima s popisa zabranjenih tvari, s namjerom da se eliminira i najmanja moguća opasnost po sigurnost pohranjenoga gradiva. No, vodilo se računa i da se cjelokupno osoblje, arhivisti, tehničari, konzervatori, pomoćno osoblje, osjeća dobro u prostoru. Doprinos arhitekture ovoga Centra zapravo je u tome što utjelovljuje vjeru u nepromjenjivu istinu i trajnost. Podsjetimo li se činjenice da je Quebec neprestano na rubu odcjepljenja od Kanade, ova vjera naročito dolazi do izražaja, iako je pitanje je li Kanadski nacionalni arhiv, donoseći odluku o izgradnji, razmišljao i o tome aspektu. Poanta članka jest apostrofiranje neutralnosti prostora, pa tako i prostora arhiva, kao neodržive tvrdnje.

Slijedi članak dviju autorica koje dolaze iz sredina s vrlo različitim arhivističkim tradicijama i načinima rada, Wendy Duff s Fakulteta informacijskih studija u Torontu i Verne Harris iz Južnoafričkoga povijesnoga arhiva, koje su zajednički istraživale arhivistički opis kao jedno od područja arhivističke teorije i prakse. One dijele uvjerenje kako je zapis uvijek u procesu nastajanja, te da je priča koju on priča zapravo dio jedne veće priče, razumljive samo unutar promjenjivih granica društvenoga konteksta. Stoga uvodno polaze od uvijek aktualnoga pitanja, što

jest i zašto uopće arhivistički opis, a potom raščlanjuju to pitanje, kao i najčešće odgovore koji su se nudili tijekom povijesti arhivistike.

Poznato je da je još od utemeljenja arhivističke znanosti, odnosno prvoga znanstvenoga priručnika Feitha, Mullera i Fruina, u središte pažnje stavljeni upravo obrada i opis gradiva, što je do današnjega dana kod nekih, ako ne i većine arhivista, tako i ostalo, uključujući arhivističku teoriju i praksu. Oko opisa gradiva postojala su razna pitanja, no ono što je ostalo čvrstim polazištem za dugo vrijeme jesu sljedeće dvije misli: veza između teksta i konteksta čvrsta je i stabilna, a arhivistički je zadatak da primjenom intelektualne kontrole otkrije značenje i smisao zapisa, no ne i da sudjeluje u konstruiranju toga značenja. Naprotiv, novo "postmodernističko" vrijeme postavlja pitanja i zaključuje potvrdno o arhivistovu sudjelovanju upravo u konstrukciji značenja zapisa, a posljedica tomu je pitanje može li uopće doći do potpune standardizacije opisa? Te su dvije struje i danas na snazi unutar arhivističke misli: nastojanja oko razvoja opisnih normi, a s druge strane misao o nepostojanju odjeka tih normi u pojedinim dijelovima svijeta. Recentna literatura o arhivskome opisu upućuje na slaganje arhivista o važnosti čuvanja informacija kako o nastanku zapisa, tako i o njegovoj uporabi, no ne postoji konsenzus oko metode kojom bi se to provelo. Tradicionalni arhivisti nastoje zaštititi i unutarnju i vanjsku strukturu zapisa tako da slijede princip očuvanja fonda, koji zapravo uključuje u sebi dva potprincipa: provenijencije i prvobitnoga reda. Danas taj princip najupornije brane kanadski arhivisti, a njegov je najagilniji zagovornik Terry Cook. Međutim, za moderne administracije uobičajno je da isti zapisi budu kreirani, prikupljeni i rabljeni u brojnim i različitim sljednicima aktivnost, ili pak paralelnim agencijama. Dapače, čest je slučaj da se cijele serije "izmaknu" nadzoru prvobitno mjerodavnoga ureda. Stoga mnogi arhivisti negoduju spram zahtjeva opisa na razini fonda, sugerirajući da to nije moguće u slučajevima multifacetne provenijencije pojedinih serija. Sustav baziran na serijama potekao je od australskih arhivista, a najbolje je opisan u članku Petera Scotta: *Koncept grupe zapisa: Slučaj za napuštanje*, koji bi se mogao sažeti kao "arhivistička obrada serije zapisa kao neovisnoga elementa, nevezanoga uz administrativni kontekst". Taj se administrativni kontekst rješava uputom na opis mjerodavnoga korporativnoga ili pojedinačnoga stvaratelja te opisom veza i odnosa između zapisa i konteksta. Dapače, opisne poveznice primjenjuju se za sve subjekte koji zapis kreiraju, prikupljaju, upotrebljavaju, nadziru, posjeduju ili pak mijenjaju. Takav se sustav ne primjenjuje samo na pohranjene zapise, već zapravo povezuje i opisuje, kako aktivne, tako i poluaktivne i arhivske zapise. Može se zapravo reći da sustav baziran na serijama polazi od pretpostavke da zapis već u svojoj biti ima više provenijencija, stoga je puko kreiranje tek jedna od njih. Dapače, raspra se razvila i oko razloga s kojega se opis provodi. Neki arhivisti drže da je osnovni razlog učiniti zapise dostupnima, produžiti im vijek trajanja i autentično značenje, kako bi bili što pristupačniji sadašnjim i budućim korisnicima. Drugi, pak, negiraju omogućivanje pristupa kao razlog, već smatraju da je opis primarni element za kreiranje i pohranu zapisa. Zanimljivo je da u vrijeme pisanja ovoga članka nije još bilo temeljitijega istraživanja o tomu koliko su sami korisnici zadovoljni sustavom obrade serija, no čini se da ih velika količina popratnih informacija koje trebaju svladavati paralelno s gradivom dosta odbija. Dapače, arhivisti koji su ga osmislili priznaju da pri tomu nisu vodili računa o korisnicima. No i kanadski sustav, čija su obavijesna pomagala rađena temeljem Pravila za arhivski opis, također je prilično zbunjujući za istraživače. Bitno je, dakle, osvijestiti sve nedostatke i ograničenja obaju pristupa: kako onoga koji se temelji na fondovima, tako i onoga koji se temelji na serijama. Ono što su autorice zapravo željele naglasiti, jest opasnost cijeloga opisnog područja, ukazujući i na

pomalo zastrašujuću arhivističku privilegiju naglašavanja ili marginaliziranja, konstruiranja znanja, provođenja kontrole. Upravo i one naglašavaju kako je težnja za ostankom izvan toga kruga participiranja u moći zapravo nemoguća, ali je zato moguće i nužno potrebno radi zadržavanja kredibiliteta transparentno objaviti sve prethodne postavke svoga rada, eventualna nagnuća, interpretacije. Autorice često citiraju misli jednoga od najznačajnijih teoretičara postmoderne Jacquesa Derridaa, čija se razmišljanja o nazivlju i imenovanju savršeno uklapaju u razmatranja o standardizaciji opisa. Ono što imenujemo, smatra Derrida, deklariramo kao spoznajno moguće, a osim toga, ono što je imenovano, moguće je podvrgnuti kontroli. Riječju, procesom imenovanja unosimo red u kaos. Stoga se i W. Duff i V. Harris slažu da standarda u opisu mora biti, no zagovaraju tzv. slobodan pristup opisnomu standardu, što naravno ne znači i neodgovoran pristup. Ono o čemu takav pristup prije svega mora voditi računa jesu potrebe korisnika zapisa, pri čemu opis mora funkcionirati kao posrednik priče koju zapis priča.

Richard Cox sa Sveučilišta u Pittsburghu u svome članku preispituje pojmove prikupljanja, odnosno vrednovanja gradiva. Naime, u arhivističkoj se zajednici nekako podrazumijeva da su to dva ista pojma, odnosno, preuzimajući gradivo u arhiv, pretpostavlja se da smo ga vrednovali kao gradivo trajnoga značaja. Cox naglašava potrebu vrlo jasnoga definiranja onoga što arhivist preuzimanjem gradiva želi postići, odnosno, zahtijeva jasan kritički stav koji će biti razvidan budućim istraživačima kao i budućim arhivistima koji će se o gradivu brinuti. Ako to izostane, arhivima prijeto da ih se vrednuje više kao kulturne simbole, nego prema vrijednosti gradiva kojega pohranjuju. I naziv članka naglašava osnovu ove misli: *Kraj prikupljanja: prema novoj svrsi arhivskoga vrednovanja*, ali kraj prikupljanja u smislu naglašavanja vrednovanja kao osnovnoga procesa. S tim u svezi, i vrednovanju valja posvetiti više brige, u smislu djelovanja na širenje vlastitih pogleda te na vlastito stručno napredovanje. Autor predlaže i "svoju" metodu, odnosno savjetuje da prilikom formuliranja valorizacijske teorije, metodologije i prakse uvijek valja voditi više računa o evidencijskoj nego informacijskoj strani.

Posljednji članak ovoga izdanja jest onaj Briena Brothmana, s Rhode Island State Archives and Public Records Administration, Providence, koji se s arhivističkoga stajališta bavi konceptima zapisa i pripadajućih evidencija. Od početaka arhivistike pa gotovo do unazad desetak godina, u središtu se zanimanja nalazio zapis, dok arhivisti moderne ere naglasak stavljaju na evidencije kojima su zapisi opremljeni. Iako su i H. Jenkinson na početku, i T. Schellenberg sredinom 20. st., naglašavali "svetost" evidencija, odnosno veza između zapisa i određene pojedinačne radnje koja ga je proizvela, činjenica jest da evidencije nikad do sada tematski nisu zauzimale neko značajnije mjesto u stručnim člancima i na stručnim skupovima, kao što je slučaj u posljednje vrijeme. Autor naglašava kako odnos između zapisa i evidencija nije jednostavan i istoznačan te da uvelike ovisi kako o društvenim uvjetima u kojima nastaje, tako i o društvenim uvjetima u kojima se objašnjava. Taj status međusobnih odnosa oblikuje jednako profesionalna, institucionalna, kulturalna, društvena i tehnološka sredina u kojoj se odnos zbiva. Dolaskom informacijske tehnologije svi institucionalni i profesionalni subjekti u situaciji su da moraju preispitati svoje dosadašnje uloge u nastajanju, upravljanju i uporabi, jednako i zapisa i evidencija. Konačno, značenje i namjera evidencije danas je mnogo više ugrađena u sam koncept zapisa. Nadalje, diskurs problematike zapisa i evidencija ovisit će i o tome koji ga arhivski stručnjak (u širem smislu) objašnjava. Je li to, primjerice, arhivist (u užem smislu), voditelj pismohrane, spisovoditelj ili pak

informatijski stručnjak u širemu smislu. Svaki od njih daje drukčiju interpretaciju odnosa zapisa i evidencija, u smislu definiranja srodnosti ili udaljenosti odnosa, jednoznačnosti ili različitosti, nastajanja i čuvanja zapisa, istodobnosti ili sukcesivnosti, itd. Autor na kraju zaključuje da je za potrebe bistrenja teoretskoga i metodološkoga tretiranja koncepta zapisa i evidencija nužno da arhivistička zajednica pažljivije artikulira što taj problem zapravo znači za javne poslove i javni interes, vodeći računa o brojnim, katkad i suprotstavljenim utjecajima – politike, pravosuđa, etičkih normi, moralnih vrijednosti, znanstvenih metoda, tehnologija, kao i epistemoloških pitanja u vladi, javnoj administraciji i društvu općenito na arhivistiku.

Silvija Babić